

PROBLEME DE LIMBĂ ÎN OPERA LUI ARISTOTEL

DE

FELICIA VANȚ-ȘTEF

Problemele de limbă¹ apar în opera lui Aristotel, în general, presărate în cuprinsul ei vast, tratarea lor fiind strâns legată și, cel mai des, subordonată problemelor de logică. Considerînd limba « exprimarea verbală » a gândirii, genialul făuritor al logicii a acordat atenția cuvenită și studiului limbii. Observînd că posibilitățile lingvistice de exprimare sîlesc oarecum gîndirea să-și limiteze formele, să le potrivească — am zice — tiparelor limbii, el și-a dat seama că studierea formelor gândirii nu se poate dispensa de cercetarea corespondențelor lor lingvistice, că știința logicii nu este completă fără studiul limbii. Mai mult, el a remarcat și faptul că uneori limba are chiar rol determinant în alcătuirea anumitor forme logice. Pentru toate acestea, în afara observațiilor sporadice presărate în opera sa, două texte importante îmbrățișează exclusiv acest domeniu de cercetare: unul este tratatul « Despre interpretare »², al doilea constituie capitolul XX al *Poeticii*.

Toate preocupările lingvistice ale lui Aristotel, ca de altfel, întreaga sa operă, poartă pecetea a două influențe contradictorii: a educației și a obîrșiei sale. Prin formație, ca elev al lui Platon, în mod firesc el devine filozof idealist; prin origine, fiind fiul unui medic vestit, este înclinat spre științele naturii, spre științele exacte, al căror studiu îl pune adesea în contradicție cu vederile profesorului său.

Ca și Platon, Aristotel consideră « Ideea » principiul fundamental în Univers. Dar, spre deosebire de Platon, care vede « Ideea » exterioară lucrurilor, Aristotel nu o separă de ele; după ultimul, ideea nu există decît în lucruri și prin lucruri.

În Univers, tot ce este viu, adică plantele și animalele, printre care și omul, este dotat — spune Aristotel — cu suflet³. Sufletul este de mai multe feluri, după cum felurite sînt și ființele. Plantele au suflet nutritiv, animalele, suflet senzitiv,

¹ Pentru studii generale privind problemele de limbă la Aristotel, vezi, printre altele, H. Steinthal, *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern*, Berlin, 1890, vol. I, p. 183—271; R. Mekeon, *Aristotels conception of language and the arts of language*, în *Classical Philology*, 41 (1946), p. 193—206, față de care noi am încercat o interpretare materialistă.

² Περὶ ἑρμηνείας constituie o parte integrantă din *Organon*, ἐρμηνεία însemnînd « interpretarea », « exprimarea » prin limbă a gândirii.

³ Περὶ φύξης, II, § 413 B, 7—9; III, 433 A, 12; I, 407 B, 22.

iar omul, singur el, suflet rațional. Sufletul și corpul nu au substanță distinctă; sufletul nu supraviețuiește corpului; ceea ce depășește hotarele morții este doar Νοῦς «Rațiunea», care este de origine divină.

Sufletul senzitiv oglindește lumea înconjurătoare prin imagini (φαντάσματα). Singur sufletul rațional, νοῦς, este capabil de cunoaștere, realizată prin gândire și limbă, pe care Aristotel le cuprinde într-un singur termen, acela de λόγος.

Cunoașterea oglindește realitatea, fiind obiectivă tocmai prin referirea la existență, spune Lenin¹. La baza ei se află senzația, deoarece realitatea este dată nemijlocit în senzații.

La Aristotel cunoașterea străbate patru trepte²: *senzația* (αἴσθησις), care este izvorul cunoașterii, *imaginea* (φάντασμα), o combinație de senzații corespunzând noțiunii moderne de reprezentare, *experiența* (ἐμπειρία), constituind copia existențelor în care se păstrează conștient ceea ce este comun și se repetă, *arta și știința* (τέχνη καὶ ἐπιστήμη), făurind convingerea fundată, demonstrată, privitoare la devenire și existență.

Omul, prin urmare, face parte din regnul animal, dar se deosebește de animale prin sufletul său rațional (νοῦς), dotat cu gândire și limbă (λόγος). Cu ajutorul «logosului», omul pătrunde în esența lucrurilor, ajungând astfel la adevărata cunoaștere. «Ceea ce distinge omul [de animal] într-un chip special — zice Aristotel — este faptul că el înțelege binele și răul, justul și nejustul și toate sentimentele de același fel, a căror comunicare constituie temelia statului»³. Cu alte cuvinte, omul se deosebește de animale prin rațiunea care gândește și înțelege și prin limbă, prin care gândurile sînt împărtășite celorlalți oameni. Aceste două atribute ale omului stau la baza organizării sociale, la temelia familiei și a statului. Omul este așadar ființă socială. Dar și animalele trăiesc în cete, deci și ele sînt sociabile. Nu poate fi vorba însă de organizare socială fără existența limbajului, explică corect Aristotel; limbajul asigură comunicarea între membrii societății; fără limbă, tocmai datorită acestei funcții a ei, societatea nu poate exista. «Se vede clar — spune Aristotel — de ce omul este un animal sociabil în mai înalt grad decît albinele și decît toate animalele care trăiesc unite. Natura, după cum [obișnuim să] spunem, nu face nimic în zadar. Singur, între animale, omul are uzajul limbii»⁴.

De asemenea, la fel cu animalele, omul are limbă, buze, dinți a căror funcție primă privește nutrirea. Dar, spre deosebire de animale, omul și-a perfecționat aceste organe în vederea noii funcții, aceea a limbajului. Astfel, Aristotel specifică: «Natura nu i-a făcut omului limba la fel ca celorlalte animale, deoarece i-a creat-o folositoare pentru două funcții — după cum am spus că sînt funcțiile ei în special — anume limba (γλῶττα) pentru gust și pentru vorbire, buzele, pentru aceasta [din urmă] și pentru apărarea dinților»⁵. Și, dezvoltînd ideea: «Omul are limba

¹ *Caiete filozofice*, București, 1956, p. 144.

² Pentru că esența unei ființe conștiente constă din patru elemente esențiale: materia (ὕλη), forma (εἶδος) pe care a luat-o materia, motorul sau cauza eficientă (τὸ κινεῖν) care a pus materia în mișcare pentru a o transforma, scopul sau cauza finală (τὸ τέλος) realizată prin această transformare.

³ Aristotel, *Politica*, I, 1, 10, 1253 a.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Aristotel, *Istoria animalelor*, II, 16 (660 a).

în cea mai mare măsură dezlegată, moale și netedă, ca să fie de folos acestor două funcțiuni: pentru senzația de gust (căci omul are senzația [de gust] cea mai fină dintre toate animalele, și limba lui este moale pentru că are simțul tactil foarte dezvoltat, iar gustul este un fel de simț tactil), este moale și netedă, și pentru a fi de folos la articularea literelor¹ și la vorbire »².

Prin urmare, noua funcție acumulată de anumite organe a perfecționat și acuitatea senzitivă a lor, dar le-a conferit și o mare agilitate în vederea noilor mișcări pe care le au de îndeplinit o dată cu vorbirea.

Aceste organe ale vorbirii au menirea să redea aspectul sonor al logოსului. « Logosul cel prin mijlocirea vocii [a complexului sonor] constă din litere [sunete], iar dacă limba nu ar fi astfel și nici buzele n-ar fi moi, nu s-ar putea rosti cea mai mare parte a literelor; într-adevăr unele [litere] constituie aplicări ale limbii, altele, apropieri ale buzelor »³. Este interesant cum Aristotel, care a unit limba și gândirea într-un singur termen, acela de λόγος, înțelege corect că organele vorbirii redau aspectul sonor al logოსului, că ele realizează forma lui materială.

Dar acest aspect sonor nu coincide cu limba. Analiza aristotelică ajunge pînă la remarcarea faptului că, în timp ce limba este « forma verbală » a gândirii, complexul sonor (φωνή) nu coincide cu limba, ci constituie doar forma limbii, o formă perceptibilă cu simțurile, deci materială. Dar ce este atunci limba? Aristotel face distincție între voce, zgomot și limbaj, spunînd: « Vocea și zgomotul sînt două lucruri distincte și limbajul al treilea [lucru distinct]; căci nici unui alt organ nu-i este dată putința de-a emite sunete, afară de faringe, de aceea cîte [ființe] nu au plămîni, nici sunete nu emit »⁴. Prin urmare sunetul nu este strict legat de limbaj; el este atributul tuturor ființelor dotate cu plămîni, faringe, organul limbii etc. În continuare, Aristotel precizează: « Cele cîte au limbaj au și voce, dar cîte au voce, nu toate au și limbaj »⁵. Și, dezvoltînd ideea: « Animalele vivipare și patrupelele, unele scot un fel de sunete (φωνή), altele, altfel de sunete, dar limbaj (διάλεκτος) nu au nici unele, ci acesta este propriu omului »⁶.

Care sînt deci atributele care definesc limbajul? Una din definițiile aristotelice ale acestei noțiuni vine, în aparență, în contradicție cu afirmațiile de mai sus. Astfel, la un moment dat, Aristotel dă această definiție: « Limbajul (διάλεκτος) este articularea sunetelor (φωνή) cu ajutorul limbii »⁷. Dar sunetele articulate constituie de fapt « vocea » sau « complexul sonor », ceea ce nu coincide cu limbajul. Prin definiția de mai sus, Aristotel se referă cu siguranță numai la *forma* limbajului, care este într-adevăr « vocea »; el vizează aci numai o latură a limbii. Dovadă că Aristotel nu a confundat *limba* cu *complexul sonor* (sau cu vocea) o constituie alte pasaje din Aristotel, în care se precizează totodată o chestiune importantă, aceea că limba, pe lângă complex sonor, mai are și un conținut. « Vocea — spune Aristotel — este semnul durerii și al plăcerii și de aceea ea a fost dăruită și celorlalte animale;

¹ În mod obișnuit, Aristotel folosește cuvîntul γράμμα « literă » pentru sunet, ținînd seama de redarea sunetului în scris, spre deosebire de φωνή care privește sensul auditiv, însemnînd și « sunet » și « voce », « complex sonor ».

² Aristotel, *Istoria animalelor*, II, 17 (660 a). (Parantezele drepte sînt interpretări ale textului).

³ Idem, *ibidem*, 16 (660 a).

⁴ Idem, *ibidem*, IV, 9 (535 a).

⁵ Idem, *ibidem*, IV, 9 (536 a-b).

⁶ Idem, *ibidem*.

⁷ Idem, *ibidem*, IV, 9 (535 a).

structura lor organică merge pînă a încerca senzații de durere și de plăcere și a le face înțelese unele altora»¹. Într-adevăr, animalele își semnalează un număr restrîns de acte din viața lor biologică. Dar chiar în privința repertoriului fonetic, omul emite sunete mult mai numeroase, mai complexe și mai felurite decît animalele; calitatea superioară a sunetelor emise de om este conferită atît de caracterul lor articulat cît și de conținutul complex pe care îl exprimă; tocmai din pricina acestei amplitudini și complexități de conținut, s-a perfecționat calitatea sunetelor la om. Sunetele rostite de om nu redau numai anumite stări sufletești, ci, fiind învelișul material al limbii, « vorbirea — zice Aristotel — are ca scop să facă să se înțeleagă ceea ce este util sau vătămător și, în consecință, la fel și ceea ce este just sau nejust »². Și în altă parte: « Așadar sunetele articulate prin voce sînt simboluri ale stărilor sufletești, iar cuvintele scrise sînt simboluri ale cuvintelor vorbite »³. Din aceste două fragmente reiese clar conținutul limbii, după Aristotel: stările sufletești și ideile, al căror sens se exprimă cu ajutorul sunetelor unite în cuvinte. Așadar limba este forma, gîndirea este conținutul aceleiași unități, numită λόγος. Aristotel are marele merit de a fi conceput gîndirea și limba ca o unitate ale cărei părți se află în raportul de la conținut la formă, bineînțeles fără a preciza acest raport.

Limba este așadar învelișul gîndirii, forma ei. Formele sînt totdeauna mai variate decît conținutul — spunem noi —. Așa și în cazul unității despre care vorbim, atît sunetele care îmbracă vorbirea cît și limbile diferă de la popor la popor, dar conținutul exprimat prin ele este în general același. « Atît sunetele cît și limbile diferă după locuri și după popoare »⁴. Și în altă parte: « După cum nu toți oamenii au o singură serie, tot așa nu toți oamenii au aceleași sunete ale vorbirii, pe cînd stările sufletești, pe care sunetele le simbolizează direct, sînt aceleași pentru toți, după cum, la rîndul lor, sînt și lucrurile ale căror imagini sînt reprezentările noastre »⁵. Din acest fragment mai reiese încă o idee prețioasă, pe lîngă cele enunțate anterior: lucrurile din realitatea înconjurătoare se reflectă în mintea noastră, reprezentările noastre sînt imaginile acestor lucruri; tocmai de aceea ideile sînt în general aceleași pentru că realitatea oglindită în ele este una și aceeași. Deci Aristotel se apropie de adevăr în privința raportului care există între *realitatea* înconjurătoare, aceeași pentru toți, obiectivă — adăugăm noi — între *gîndire*, ca oglindire a realității, și *limbă*, expresia verbală a gîndirii. Ceea ce exagerează Aristotel este faptul că el consideră realitatea înconjurătoare ca avînd tot atîte accepții cîte « categorii », enunțuri sau expresii are. De aci, între existență (τὸ εἶναι) și vorbire (τὸ λέγεσθαι), el admite un paralelism absolut»⁶. Este adevărat că limba exprimă nemijlocit orice realitate din natură și societate, dar categoriile logice exprimate cu ajutorul limbii se înmulțesc treptat în lupta omului cu mediul înconjurător, pentru supunerea naturii. Omul nu poate să cunoască tot, decît doar în succesiunea generațiilor; ca atare paralelismul dintre existență și limbă, conceput de Aristotel, este exagerat.

Limbajul are, după Aristotel, un caracter convențional (θέσει); acest caracter convențional explică varietatea limbilor pe pămînt. « Orice vorbire are

¹ Aristotel, *Política*, I, 1, 10, 1253 a.

² *Ibidem*.

³ Aristotel, *Organon*, I, Περὶ ἐρμηνείας, 16 « sunetele » sînt greșit considerate simboluri la fel cu cuvintele scrise care sînt simboluri ale cuvintelor vorbite.

⁴ Aristotel, *Istoria animalelor*, IV, 9.

⁵ Aristotel, *Organon*, I, Περὶ ἐρμηνείας, 16 a.

⁶ Aristotel, *Metafizica*, V, 7, 1017 b, 24—25. Vezi M. Florian, *Logica lui Aristotel*, în Introducere la Aristotel, *Organon*, I, trad. rom., București, 1957, p. 20—21.

un înțeles, nu însă ca un mijloc natural, ci . . . prin convenție »¹. Deci, în problema mult dezbătută în antichitate, dacă limba este un produs φύσει ἢ θέσει « de la natură sau prin convenție », Aristotel se situează pe poziția θέσει, socotind limba ca un rezultat al convenției stabilite între anumite grupuri de oameni și, cum asemenea grupuri au existat în mai multe părți ale lumii concomitent — ceea ce este adevărat — și limbile sînt multiple.

Limbajul se învață de copil; la început, organele vorbirii fiind fără putere, iar « suflul » născîndu-se fără cunoștințe apriorice, limbajul se dezvoltă treptat. « Copiii, după cum nu au putere nici în alte mădulari, tot așa nu au la început nici în limbă. Ea este nedezvoltată și se dezleagă mai tîrziu, încît și sunetele și cuvintele sînt pronunțate rău »².

Printre problemele lingvistice din opera lui Aristotel, cele care au suscitat ample discuții din antichitate pînă în zilele noastre sînt părțile de vorbire.

În capitolul XX al *Poeticii* sînt enumerate « părțile expunerii verbale » (μέρη τῆς λέξεως). Iată care sînt, după Aristotel, aceste părți de vorbire: « Expresia verbală se compune pe de-a-ntregul din următoarele părți: litera, silaba, conjuncția, numele, verbul, articolul, flexiunea, propoziția »³. Să le analizăm pe rînd, la început în ordinea în care sînt enunțate.

Prima parte de vorbire în enumerarea aristotelică apare στοιχεῖον « litera », « elementul ». « Litera este un sunet indivizibil, dar nu orice fel de sunet, ci numai acela care poate intra în formarea unui complex sonor (φωνῇ συνετῇ), doar și animalele scot sunete indivizibile, dar nu dau nici unuia numele de literă »⁴. Στοιχεῖον « elementul », « litera » sau « sunetul » este unitatea cea mai simplă a expunerii verbale, pe care Aristotel, ca și alți învățați antici, au sesizat-o deși în vorbire ea nu apare de obicei izolat, ci în înlanțuire cu alte sunete. Ceea ce este important în definiția lui Aristotel este precizarea că στοιχεῖον nu este orice fel de sunet, ci doar acela care poate intra în alcătuirea unui « complex sonor ». Animalele, deși emit sunete, sunetul lor nu se poate numi στοιχεῖον deoarece el nu poate face parte dintr-un « complex sonor ». Sunetul este un element indivizibil; o unitate fonetică inferioară nu există. Prin urmare « litera » contribuie la redarea unui sens, ceea ce transpus în termeni moderni înseamnă că « sunetul » în vorbire are valoare de fonem.

Aristotel cunoaște — fără să fie original în aceasta — felurile sunetelor potrivit locului și modului de articulație. « Aceste litere se deosebesc după formele pe care le ia gura și după locul unde se produc, ca și după cum sînt aspre sau line, lungi sau scurte, ascuțite, grave sau intermediare »⁵. După participarea coardelor vocale la rostirea sunetelor, Aristotel, ca și alți scriitori antici, clasifică sunetele astfel: « Litera poate fi vocală, semivocală și mută [consoană oclisivă]. Vocala este litera care are un sunet perceptibil, fără să se facă o apropiere [a limbii sau a buzelor]; semivocala este litera care are un sunet perceptibil, datorită acestei apropieri, ca de pildă Σ [S] și Ρ [R]; mută este aceea care, deși formată prin această apropiere,

¹ Aristotel, *Organon*, I, 17 a.

² Aristotel, *Istoria animalelor*, IV, 9 (536 a-b).

³ Aristotel, *Poetica*, XX, 1456 b.

⁴ Idem, *ibidem*.

⁵ Idem, *ibidem*.

n-are, prin ea însăși, nici un sunet, ci devine perceptibilă numai întovărășită de literele care au un sunet, ca Γ [G] și Δ [D] »¹. Aceasta este una din cele mai generale clasificări ale sunetelor în antichitate². Semivocalele, în această clasificare, cuprind consoanele durative, adică sonantele plus s (în timp ce azi termenul « semivocală » s-a restrâns la *i* și *u*).

Sunetele sînt produse de organele vocale: « Așadar vocalele le emit vocea (coardele vocale) și laringele, consoanele — limba și buzele; din acestea [din vocale și consoane] se formează limbajul »³.

În afara locului de articulare, sunetele diferă între ele și prin înălțime, fapt remarcat de Aristotel: « Sunetul se deosebește de un alt sunet în special prin faptul că el este înalt sau jos, dar felul său nu diferă la aceleași specii »⁴.

Animalele nu vorbesc, dar sunete pot scoate; aceste sunete sînt mai degrabă zgomote, pentru că nu redau un sens. « Cîte [animale] nu au limbă, sau nu o au desprinsă, nu vorbesc; să facă zgomot le este propriu și altor organe [în afară de gură] »⁵.

Partea « expunerii verbale » imediat superioară « literei » este *silaba* (συλλαβή). Aristotel definește astfel silaba: « Silaba este un sunet lipsit de înțeles, alcătuit dintr-o mută și o literă cu sunet [perceptibil]. Așa sunetul Γ P (G R), fără A, este o silabă, după cum tot silabă este dacă i se adaugă A și se formează, de pildă, Γ P A (G R A) »⁶. Observăm că Aristotel, ca de altfel și ceilalți învățați antici, consideră o silabă nu numai un grup de sunete din care unul este o vocală, ci și o oclisivă plus o sonantă ca (G R).

Partea de vorbire care ocupă locul al treilea în enumerarea lui Aristotel este « particula de legătură » sau « conjuncția » (σύνδεσμος = *coniunctio*). « Particula de legătură este un complex sonor lipsit de înțeles (φωνή ἄσημος) care nici nu împiedică constituirea, dar nici nu alcătuieste o singură expresie cu înțeles (φωνή σημαντική) alcătuită din mai multe sunete (așezate fie la sfîrșit fie la mijloc), neputînd să se afle nici la începutul unei fraze, în poziție independentă, cum ar fi de pildă μέν, δέ, τοί, δέ, sau este un complex sonor lipsit de înțeles, care, prin funcția sa, formează o singură expresie cu înțeles din mai multe sunete cu înțeles »⁷. În această lungă definiție, a cărei înțelegere este îngreuiată de numeroasele precizări, Aristotel cuprinde mai multe elemente distincte, a căror trăsătură de unire este doar « lipsa lor de înțeles » deplin, cînd sînt luate separat. Îndeobște pasajul este interpretat astfel: prin « particula de legătură » Aristotel înțelege *particula* propriu-zisă, ca μέν, δέ, τοί, δέ etc., cum el însuși exemplifică, *conjuncția* și *prepoziția*, ambele avînd rolul să lege între ele (σύνδεσμος = *coniunctio*) părți de propoziții și propoziții. Toate trei nu pot figura independent la început de frază, toate trei sînt « cuvinte fără înțeles »⁸. La aceste explicații noi adăugăm următoarea

¹ Aristotel, *Poetica*, XX, 1456 b.

² Vezi și Platon, *Cratylus*, 393 d, *Fileb*, 18, b, *Teetet*, 203 b.

³ Aristotel, *Istoria animalelor*, IV, 9 (535 a).

⁴ Idem, *ibidem*, IV, 9 (536 a-b).

⁵ Idem, *ibidem*, IV, 9 (535 b).

⁶ Aristotel, *Poetica*, XX, 1456 b.

⁷ Idem, *ibidem*, XX, 1456 b—1457 a.

⁸ Vezi, printre alții, F. Albergiani, *Aristotele, La Poetica*, Florența, 1934, p. 113 și urm. În general se constată dificultatea interpretării textului datorită transiterii lui defectuoase; vezi J. Vahlen, *Aristotelis de Arte Poetica liber*, Lipsiae, 1885, p. 213 și urm. și foarte mulți alții.

interpretare: prin $\varphi\omega\nu\eta\ \acute{\alpha}\sigma\eta\mu\omicron\varsigma$, Aristotel se referă la cuvintele care nu au sens lexical, adică la uneltele gramaticale care nu au decât sens gramatical; singure, ele nu constituie o expresie cu sens lexical deci ele singure nu comunică nici o idee (de exemplu, $\pi\epsilon\rho\acute{\iota}$ «în jur», $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}$ «după», $\acute{\omega}\varsigma$ «că» etc.) dar nici nu împiedică alcătuirea unei asemenea expresii, adică, unite într-o sintagmă cu cuvinte cu sens lexical, aceste trei cuvinte nu năimicesc sensul lexical, ci îl întregesc (de exemplu $\tau\epsilon\acute{\iota}\chi\eta\ \pi\epsilon\rho\acute{\iota}\ \Delta\alpha\rho\delta\alpha\nu\acute{\iota}\alpha\varsigma$ «zidurile din jurul Troiei», expresie în care $\pi\epsilon\rho\acute{\iota}$, subordonând cuvîntul $\Delta\alpha\rho\delta\alpha\nu\acute{\iota}\alpha$ cuvîntului $\tau\epsilon\acute{\iota}\chi\eta$, creînd din cuvîntul al doilea atributul celui dintîi, serveşte la precizarea sensului celor două cuvinte, la alcătuirea sensului nou al sintagmei). Particula de legătură nu se găseşte independent în vorbire, prin urmare, în mod obligatoriu ea formează cu alte cuvinte un tot de sine stătător. Ce trebuie să înţelegem prin această unitate lingvistică formată din «particula de legătură», care este $\varphi\omega\nu\eta\ \acute{\alpha}\sigma\eta\mu\omicron\varsigma$, lipsită de independenţă în vorbire, şi dintr-un cuvînt cu înţeles lexical ($\varphi\omega\nu\eta\ \sigma\eta\mu\alpha\nu\tau\iota\kappa\acute{\eta}$), independent? Prin ce este delimitată această unitate în vorbire? Aristotel o defineşte doar după sens, adică, potrivit cu explicaţiile date de el, acest întreg este delimitat de existenţa unui singur sens lexical şi — adăugăm noi — de un singur accent. Socotim că Aristotel vede în această unitate, chiar dacă nu se exprimă în termeni precişi, cuvîntul fonetic, adică acea unitate fonologică delimitată în general prin prezenţa unui singur accent şi printr-un tratament particular al sunetelor finale şi iniţiale. Particula, prepoziţia şi conjuncţia nu constituie singure un cuvînt fonetic, dar «nici nu împiedică constituirea» unui asemenea cuvînt. De exemplu $\text{Ὅθι γάρ πω τοιοῦτον ἔγωγε ἴδον ὀφθαλμοῖσιν}$ (*Od.*, VI, 160) «Căci un asemenea [om] eu nu am mai văzut cu ochii». Cuvintele ὅθι «nu», $\gamma\acute{\alpha\rho}$ «căci», $\pi\omega$ «mai», «încă» nu au independenţă fonetică, sînt lipsite de accent¹, sînt cuvinte proclitice şi enclitice, care sînt rostite împreună cu ἴδον «am văzut» cu care formează un singur cuvînt fonetic şi o singură expresie cu înţeles: ὅθι γάρ πω ἴδον .

Partea de vorbire apropiată ca funcţie de «particula de legătură», dar care ocupă, fără să înţelegem motivul², al şaselea loc în enumerarea lui Aristotel, este articolul ($\acute{\alpha}\rho\theta\rho\omicron\nu$). «Articolul este un cuvînt lipsit de înţeles, care arată începutul, sfîrşitul sau împărţirea frazei (de pildă $\acute{\alpha}\mu\phi\acute{\iota}$, $\pi\epsilon\rho\acute{\iota}$ şi celelalte; sau un cuvînt lipsit de înţeles care nici nu împiedică, nici nu înlesneşte alcătuirea unei expresii cu înţeles, din mai multe sunete), locul său fiind la sfîrşit sau la mijloc»³. În termenul $\acute{\alpha}\rho\theta\rho\omicron\nu$, Aristotel include de asemenea mai multe elemente. Pornind de la sensul prim al cuvîntului — $\acute{\alpha}\rho\theta\rho\omicron\nu$ înseamnă «încheietură», «articulaţie» — şi ţinînd seama de specificarea din definiţie, anume că partea de vorbire denumită astfel «arată începutul, sfîrşitul sau împărţirea frazei», precum şi de faptul că este «un cuvînt lipsit de înţeles, care nici nu împiedică nici nu înlesneşte alcătuirea unei expresii cu înţeles», se deduce că Aristotel, prin termenul $\acute{\alpha}\rho\theta\rho\omicron\nu$ desemna articolul (care poate juca şi rolul de pronume), prepoziţia (ca $\pi\epsilon\rho\acute{\iota}$, $\acute{\alpha}\mu\phi\acute{\iota}$) împreună cu postpoziţia (ca $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\chi\alpha$) şi probabil şi adverbul ($\pi\epsilon\rho\acute{\iota}$ şi $\acute{\alpha}\mu\phi\acute{\iota}$ pot fi şi adverbe, «împrejur»). Nici una din aceste părţi de vorbire (poate doar adverbul face excepţie) nu au înţeles lexical, luate izolat, ci, asemenea particulei de legătură,

¹ Chiar dacă în scris se marchează în unele cazuri semnul accentuării.

² Decît dacă nu este o inversare făcută de copist sau o interpolare (Vezi J. Vahlen, *op. cit.*, p. 214; J. Hardy, *Aristote, Poétique*, Paris, 1932, p. 85, printre alţii, susţine că textul este mutilat.

³ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a.

neavînd poziție de sine stătătoare, ele formează o singură expresie și — după părerea noastră — un singur « cuvînt fonetic » cu cuvîntul pe al cărui sens lexical și pe al cărui accent se sprijină. Iată de exemplu: Εἰ δέ τις ἔσσι βροτῶν, οὗ ἐπὶ χθονὶ ναίεταουσιν... (Od., VI, 153) « Iar dacă ești cineva din muritorii care locuiesc pe pămînt... ». Conjuncția εἰ, particula δέ, pronumele nehotărît τις și verbul enclitic ἔσσι, neavînd independență fonetică (decît doar în scris), formează o singură unitate cu substantivul βροτῶν, pe al cărui accent și sens lexical se sprijină. Constatăm, așadar, că σύνδεσμος și ἄρθρον se confundă, la Aristotel, în mare măsură, încît, pe drept cuvînt, unul dintre ele (și acesta este în special articolul, deoarece apare enumerat într-un loc nejustificat) a fost considerat apocrif. Dacă totuși amîndouă sînt autentice, bănuim că Aristotel a făcut concesie tradiției în menținerea amîndurora.

Pînă aci am analizat părțile de vorbire « fără înțeles » lexical. În părțile de vorbire cu « înțeles », Aristotel integrează ὄνομα « numele », ῥῆμα « verbul », πῶσις « flexiunea » și λόγος « propoziția ». Să le cercetăm pe rînd.

Numele (ὄνομα) este o alcătuire de sunete cu înțeles, fără [referire] la timp, dintre care nici o parte nu are înțeles prin ea însăși¹. Numele este deci un complex de sunete care conțin un sens luate în ansamblu, dar nu au sens în mod izolat. Acest sens nu cuprinde nici o referire la categoria timp. Tocmai prin această trăsătură, numele se deosebește de verb.

În altă parte² a operei, Aristotel întregeste definiția numelui cu o noțiune în plus: « Prin *nume* înțelegem un complex sonor avînd un înțeles *prin convenție*, fără raportare la timp și din care nici o parte nu are înțeles, scoasă din întreg ». Și explicînd ceea ce înțelege prin « înțeles prin convenție », Aristotel spune în continuare: « Înțeles prin convenție » s-a introdus pentru că nimic nu constituie de la natură un nume ci devine așa numai cînd ajunge un simbol; în adevăr, sunetele nearticulate, așa cum produc animalele, au un înțeles, dar nici unul din ele nu constituie un nume »³.

Observăm așadar că, în concepția aristotelică, numele, și cuvintele în general, sînt simboluri ale lucrurilor, în timp ce strigătele și sunetele nearticulate sînt produse naturale, care exprimă direct anumite realități din natură; de aci, cuvintele diferă de la neam la neam, dar strigătele sînt aceleași la toți oamenii. Într-adevăr strigătele sau interjecțiile sînt asemănătoare la toate popoarele, deoarece exprimă direct și nu denumesc o anumită stare sufletească; pentru că cel mai des ele sînt onomatopee care imită anumite sunete din natură (de exemplu șuieratul vîntului, orăcăitul broaștelor, mugetul unui animal etc.). Cuvintele însă denumesc noțiunea lucrurilor din natură, iar semnul lingvistic are caracter arbitrar și nu natural. Dacă Aristotel, considerînd numele « simboluri » ale lucrurilor, a înțeles tocmai acest caracter arbitrar al numelor, ceea ce pare foarte probabil, înseamnă foarte mult pentru epoca aceea.

În greacă există și cuvinte compuse formate din două sau mai multe părți de vorbire care, în afara compunerii, pot avea existență independentă. Aristotel precizează că asemenea compuse nu exprimă decît un singur sens, că, în compunere,

¹ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a. Vezi și *Organon*, I, Περὶ ἐμπνεύσεως, 2, 16 a.

² În *Organon*, I, Περὶ ἐμπνεύσεως, 2, 16 a.

³ Idem, *ibidem*. Vezi și *Categorii*, 5; numele « desemnează existența independentă, substanța ».

se pierd sensurile anterioare ale cuvintelor componente, luate izolat. « Căci în cuvintele compuse, nu ne folosim de ele ca și cum fiecare component în parte ar avea sens, ca de exemplu în Θεόδωρος, δῶρον (« dar ») nu are sens »¹. De asemenea « Este o deosebire între numele simple și cele compuse; căci, în cele dintii, partea nu are în nici un chip vreun înțeles, pe când în cel de al doilea, ea contribuie la înțelesul întregului, deși nu are un înțeles singură. Astfel în cuvântul « corabie de pirat » (ἐπακτροκέλης), cuvântul κέλης nu are nici un înțeles, decât numai ca parte din întregul cuvânt compus »².

Prin specificarea lipsei categoriei timpului în definirea numelui, Aristotel a reușit să găsească o trăsătură morfologică distinctă între clasa numelui și cea a verbului. Dar, așa cum tradiția a menținut până azi o definire incompletă a numelui, susceptibilă de multe obiecții, din definiția aristotelică lipsesc trăsăturile morfologice care îl caracterizează, categoriile gramaticale care delimitează morfologic clasa numelui spre deosebire de cea a verbului, deși menționarea lipsei unei categorii morfologice, anume a timpului, i-ar fi putut sugera prezența altor trăsături gramaticale.

În opoziție cu clasa numelui, « Verbul (ῥῆμα) este o alcătuire de sunete, cu referire la timp, ale cărei părți n-au înțeles prin ele însele, [la fel] ca la nume. Căci « om » sau « alb » nu arată și timpul (sensul « când »), dar în « merge » sau « a mers », la înțeles se adaugă și indicația timpului, prezent la unul, trecut la altul »³. Și în altă parte⁴, definiția verbului, deși mai concisă, se adâncește întru citva. « Un verb este cuvântul care, pe lângă înțelesul lui propriu, adaugă noțiunea de timp. Nici o parte din el nu are înțeles independent și el este semnul a ceva spus despre altceva ».

Înainte de a analiza definițiile aristotelice ale verbului, remarcăm faptul că în clasa « numelui » Aristotel nu încadrează numai substantivul (« om »), ci și adjectivul (« alb ») și probabil și celelalte părți de vorbire-nume, ca în clasificarea modernă. Faptul este cu atât mai meritoriu, cu cât funcția sintactică a adjectivului, de a servi des și ca nume predicativ, putea ușor crea situații ambigue în privința clasei căreia îi aparține.

În definirea verbului se precizează mai întâi punctul comun: este un complex sonor ale cărui elemente nu înseamnă nimic luate izolat; apoi, trăsătura de diferențiere: verbul indică timpul; aceasta este la Aristotel deosebirea esențială între nume și verb. În afară de aceasta, într-o propoziție, verbul joacă rol de predicat; aceasta este semnificația cuvintelor « este semnul a ceva spus despre altceva », după cum lămurește și altă definiție aristotelică: « Un verb este totdeauna un semn a ceva spus despre altceva, adică ceva care aparține unui subiect sau este conținut într-un subiect »⁵. Atragem deocamdată atenția asupra punctului de vedere sintactic care stă la baza acestei clasificări.

Între nume și verb, așadar, deosebirea esențială este indicarea sau nu a timpului.

¹ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a. (δῶρον nu are sens în forma δωρος pe care o ia în compunere).

² Aristotel, *Organon*, I, Περὶ ἑρμηνείας, 2, 16 a.

³ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a.

⁴ Aristotel, *Organon*, I, Περὶ ἑρμηνείας, 3, 16 b.

⁵ Idem, *ibidem*.

« *Sănătatea* — zice Aristotel — este un nume, dar *este sănătos* este un verb, fiindcă, pe lângă înțelesul lui propriu, el arată existența prezentă a stării despre care este vorba »¹. Nemotivată și chiar stranie apare pentru noi azi părerea lui Aristotel că numai timpul *prezent* poate defini verbul. În continuarea celor de mai sus, el aduce următoarea precizare: « *El era sănătos, el va fi sănătos* nu sînt verbe ci modificări de timp ale unui verb; deosebirea stă în faptul că verbul indică timpul prezent, pe cînd modificările verbului indică acele timpuri care stau înainte și după prezent »². În această opinie, Aristotel se dovedește consecvent cu el însuși, deoarece, și în analiza numelui, el afirmă că, în afara nominativului, numele nu sînt nume, ci cazuri ale numelui³. Cu siguranță Aristotel vrea să spună aci doar că formele flexionare nu constituie verbe *aparte*, independente de forma de bază, pe care în mod curent o redăm la timpul prezent.

De asemenea, după Aristotel, un verb trebuie să aibă în mod obligatoriu un corespondent nume, altfel nu poate fi socotit verb. Iată de pildă expresii ca « *este ne-sănătos* », « *este ne-bolnav* » nu sînt verbe, « căci, deși adaugă noțiunea de timp și aparțin totdeauna unui subiect, nu avem un nume pentru această deosebire »⁴. Aristotel numește asemenea expresii « verbe nedeterminate », deoarece « ele exprimă un număr nedefinit de lucruri care există sau nu există »⁵.

Verbul în sine, adică la infinitiv, este de fapt un nume, explică în mod corect Aristotel. Iată cuvintele lui în această privință: « Verbele, în sine și prin sine înseși, sînt nume și au înțelesul acestora pentru că, folosite, ele opresc gîndirea ascultătorului și-i fixează atenția; dar așa singure, ele nu arată dacă lucrul există sau nu există »⁶. Aceasta este o observație foarte prețioasă care putea să-l ducă pe Aristotel la o definiție mai precisă încă a clasei verbului. Într-adevăr verbul, ca și numele, denumește noțiuni. Categoria de noțiuni denumită de verb nu constituie un criteriu de diferențiere a clasei verbului de cea a numelui. În gramaticile moderne se obișnuiește să se definească verbul așa: « verbul este partea de vorbire care denumește mișcarea, starea sau existența lucrurilor », ceea ce de fapt se poate spune tot atît de bine despre nume. De exemplu, substantivul *mers* exprimă o mișcare, *veghe*, o stare, *ființă*, o existență. Mai mult, însuși verbul ia forme nominale, ca *a cînta*, *cîntare*, *a auzi*, *auzire*, *a vedea*, *vedere* etc. Numai categoria gramaticală a timpului și valoarea sa de predicat deosebește, după Aristotel, verbul de nume, pentru că prin aceste categorii se poate exprima ceva despre altceva, se poate afirma « dacă un lucru există sau nu există », cum se precizează în definiția aristotelică de mai sus. Adică numai în înlănțuirea frazei se face distincție între cele două clase. Adăugarea la sensul lexical a categoriilor gramaticale proprii — pe lângă categoria « timp », mai există categoriile mod, aspect, diateză și persoană plus funcția de predicat — ar fi completat o definiție începută în chip științific.

Am văzut din discuțiile de mai sus că Aristotel nu prevede în definiția numelui decît nominativul singular, iar în delimitarea verbului, numai indicativul prezent. Celelalte forme flexionare ale numelui și ale verbului intră, după opinia lui Aristotel,

¹ Aristotel, *Organon*, I, Περὶ ἐρμηνείας, 3, 16 b.

² Idem, *ibidem*.

³ Vezi în continuare, p. 103.

⁴ Aristotel, *Organon*, I, Περὶ ἐρμηνείας, 3, 16 b.

⁵ Nota 16 la *Organon*, I, Περὶ ἐρμηνείας, 3, 16 b, tr. rom., Ed. științifică, București, 1957, p. 211.

⁶ Aristotel, *Organon*, I, Περὶ ἐρμηνείας, 3, 16 b.

într-o clasă aparte, în clasa *cazului* (πτῶσις). Iată cuvintele lui Aristotel: «Cazul (πτῶσις) este caracteristic numelui sau verbului și arată fie relații ca «al cui» sau «cui» și altele la fel, fie singularul sau pluralitatea, ca «oameni» sau «om», fie felurile de examinare ale persoanei care vorbește, ca de pildă, întrebarea sau porunca, întrucât «el a mers» sau «mergi» sînt cazuri ale verbului, potrivit acestei deosebiri»¹.

Considerarea «cazului» ca o parte de vorbire deosebită de nume sau de verb se justifică la Aristotel prin criteriul sintactic luat în considerare în clasificarea părților «expunerii verbale». Aristotel însuși arată motivul pentru care cazurile numelui nu sînt nume: pentru că ele nu pot constitui un subiect. «Definiția cazurilor unui nume este în alte privințe aceeași ca și a numelui însuși, dar cînd acesta este legat de «este», «era», ori «va fi», ele nu formează, așa cum sînt, o propoziție, nici adevărată, nici falsă, ceea ce numele însuși face totdeauna în aceste condiții»².

Deci funcțiile sintactice îndeplinite de nume și de verb, rolul de subiect al primului, de predicat, al celui de al doilea, constituie trăsăturile specifice ale celor două părți de vorbire.

Ultima parte a «expunerii verbale» în *Poetica* lui Aristotel este propoziția (λόγος). «Propoziția este o alcătuire de complexe sonore cu înțeles, din ale cărei părți unele își au înțelesul în ele însele (căci nu toate propozițiile sînt alcătuite din verbe și nume, ci putem avea propoziție și fără verb, ca definiția omului³; oricînd, totuși, propoziția trebuie să cuprindă o parte cu înțeles. Exemplu de parte cu înțeles prin ea însăși este «Cleon» din «Cleon umblă»⁴. Prin urmare, propoziția este formată din nume și verbe, ca părți de vorbire («complexe sonore») cu înțeles, din articol, conjuncție, particule, care nu au înțeles de sine stătător. Este necesar însă ca într-o propoziție să existe și părți de vorbire cu înțeles independent; acestea sînt numele și verbele al căror raport sintactic este exprimat de propoziție. Deși în propoziție esențial este în general verbul, în termeni sintactici predicatul, există într-adevăr și propoziții fără verb sau, în denumirea modernă, «cliptice de predicat».

Propoziția, în *Poetica* lui Aristotel, spre deosebire de definirea ei dată în *Organon*⁵, nu corespunde neapărat pe plan logic unei singure judecăți, ci și unui raționament mai mult sau mai puțin amplu. «Propoziția — zice Aristotel — poate constitui o unitate în două chipuri, sau arătînd un singur lucru sau fiind constituită din mai multe părți legate împreună: așa de pildă, «Iliada» este unitară prin legătura dintre părțile sale, iar definiția omului este unitară, pentru că arată un singur lucru»⁶. Prin urmare, cea mai amplă parte a «expunerii verbale», sub aspect cantitativ, este λόγος-ul care este alcătuit din mai multe alte părți; ea corespunde propoziției, frazei și vorbirii însăși.

În concluzie, în *Poetica* lui Aristotel, vorbirea este formată din opt părți, ale căror criterii de clasificare le vom discuta în continuare.

¹ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a.

² Aristotel, *Organon*, I, Περὶ ἐρμηνείας, 2, 16 b.

³ Aristotel dă următoarele definiții ale omului: ζῷον πεζὸν δίπουν «un animal pedestru biped» (*Top.*, I, 7, 103 a, 27) și ζῷον ἐπιστήμης δεκτικόν «animal capabil de învățătură» (*Top.*, V, 2, 130 b, 8).

⁴ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a.

⁵ Definiție pe care o vom discuta într-un alt articol.

⁶ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a.

Din antichitate pînă în zilele noastre criteriile de clasificare a « părților expunerii verbale » din *Poetica* lui Aristotel au suscitat multe discuții printre învățați. Lucrarea recentă a profesorului sovietic, Vl. V. Karakulakov, *Cu privire la problema clasificării părților de vorbire la Aristotel*¹, rezumă în mod critic aceste discuții. Autorul lucrării, după o sumară cercetare a părților de vorbire la scriitori antici anteriori lui Aristotel, cit și după o trecere în revistă a discuțiilor mai însemnate care au avut loc între învățații moderni cu privire la criteriile clasificării aristotelice, ajunge la concluzia că cele opt « părți ale expunerii verbale » din capitolul XX al *Poeticii* lui Aristotel au la bază pentru prima oară criterii lingvistice; este vorba de « criteriul fonetic-semantic la care sînt adause puncte de vedere sintactice și logice, dintr-o anumită insuficiență a criteriului semantic »². Învățul sovietic arată că Aristotel, în clasificarea părților de vorbire, a ținut seamă de creșterea volumului elementelor fonetice, fapt care a fost remarcat prima oară de Vahlen și apoi a fost susținut și de alți învățați moderni; el mai precizează că această clasificare, avînd în vedere creșterea volumului fonetic, are în sine o tradiție îndelungată, bazată pe teoria ritmică-metrică în care diviziunea triplă « silabă — picior — diferiți metri » a fost introdusă de Democrit și care se bazează pe același considerent al amplificării cantitative fonetice.

Cum afirmă și Vl. V. Karakulakov, problema clasificării aristotelice a părților de vorbire rămîne încă deschisă. Încercăm să ne exprimăm și noi părerea în această privință.

În primul rînd socotim necesar să precizăm că, studiind problema părților de vorbire aristotelice, trebuie să avem permanent în vedere faptul că Aristotel, prin μέρη τῆς λέξεως nu înțelege « părți de vorbire » în accepțiunea modernă a termenilor, că « părțile expunerii verbale » — cum foarte bine traduce Karakulakov — nu corespund exact « părților de vorbire » din gramaticile moderne, a căror clasificare are la bază în special criteriul morfologic. În al doilea rînd, nu trebuie să ne scape nici un moment faptul că Aristotel este întemeietorul logicii formale, ca atare să nu uităm că pe el l-a preocupat studiul limbii numai în măsura în care ea constituie o formă a gîndirii, învelișul ei material, concret. Acest înveliș material, sub forma cea mai concretă, cea mai accesibilă simțurilor, este latura sonoră. De aci, criteriul fonetic — după cum remarcă atît Karakulakov cît și cei citați în lucrarea sa — constituie criteriul de bază în clasificarea aristotelică a părților de vorbire. Dar, în această privință, părerea noastră diferă întru cîtva de cea a lui Karakulakov. Considerăm că nu fonetica propriu-zisă, care studiază sunetele, caracterul lor vocalic, semivocalic, consonantic, evoluția sunetelor, modificările fonetice etc., constituie criteriul clasificării părților de vorbire la Aristotel, ci așa-numita *fonetică sintactică*, potrivit căreia vorbirea este o înlanțuire de sunete, capabile să exprime o înșiruire de raționamente. Vorbirea, privită sub aspectul foneticii sintactice, este formată dintr-o succesiune de mișcări articulatorii complexe, combinate între ele. În această succesiune se disting anumite unități fonetice: *sunetul* (pentru studierea căruia în general este nevoie de analiză și de abstracție), *silaba*, *cuvîntul fonetic* și *fraza fonetică*; toate acestea sînt unități fonetice naturale, sesizate cu ușurință de orice vorbitor. În lumina criteriului fonetic-sintactic, părțile

¹ Vezi *К вопросу о классификации частей речи у Аристотеля*, apărută în Studii clasice, II, 1960, p. 77—84.

² Idem, *ibidem*, p. 83.

de vorbire aristotelice își găsească aproape pe deplin justificarea. Astfel στοιχεῖον «elementul», «litera» sau «sunetul» este unitatea fonetică cea mai simplă, indivizibilă, din întreg șirul de sunete înălțuite în vorbire. *Silaba* (συλλαβή) este unitatea fonetică naturală imediat superioară, fiind formată din mai multe «elemente». *Cuvîntul fonetic*, care la Aristotel este reprezentat de nume, verb, flexiune și, ca accesorii ale acestora, de particula de legătură, constituie o unitate fonetică naturală, superioară silabei. *Fraza* (λόγος) este o unitate fonetică superioară, de dimensiuni diferite, formată din mai multe cuvinte fonetice; este un fragment al vorbirii care, în termeni gramaticali moderni, formează o unitate determinată de o intonație proprie, despărțită prin pauze de alte unități similare; fraza corespunde pe plan gramatical propoziției, frazei și complexului de fraze. Ținînd seamă de aceste considerente, înțelegem pentru ce λόγος-ul, la Aristotel, poate corespunde unei propoziții (definiției «omului», cum spune el), cît și unui episod (cum ar fi poemul *Iliada*, în care părțile constitutive alcătuiesc o singură unitate, un singur tot).

Dar fonetica sintactică, deși criteriu fundamental, nu cuprinde toate cele opt părți de vorbire aristotelice, nici toate definițiile lor. Astfel, din punct de vedere al foneticii sintactice, ar exista numai patru părți de vorbire: sunetul, silaba, cuvîntul fonetic și fraza fonetică. La Aristotel apar însă opt; cuvîntul fonetic este constituit la Aristotel, așa după cum s-a menționat mai sus, din articol, conjuncție, nume, verb și flexiune. Pentru clasificarea acestora, s-a părăsit criteriul foneticii sintactice și s-a luat în considerare un alt punct de vedere. Care este oare acest nou criteriu care vine să suplimenteze criteriul fundamental? Vl. V. Karakulakov, pornind de la constatarea faptului că Aristotel precizează în chip stăruitor dacă o parte de vorbire este «sunet cu înțeles» (φωνή σημαντική) sau «sunet fără înțeles» (φωνή ἄσημος), trage concluzia că al doilea criteriu de clasificare a părților de vorbire la Aristotel este criteriul semantic. Dar precizarea existenței sau a lipsei sensului de sine stătător în fiecare din părțile expunerii verbale nu are în vedere neapărat semantica. Pe baza criteriului semantic se cerea să se enunțe diferitele categorii de sensuri exprimate de fiecare parte de vorbire, așa cum se obișnuiește în gramaticile moderne¹. Dacă Aristotel ar fi avut în vedere criteriul semantic și, potrivit acestui criteriu, ar fi ținut să precizeze numai opoziția «sens de sine stătător» — «fără sens de sine stătător» — s-ar fi ajuns la două grupări mari ale părților de vorbire care nu avansează întru nimic elucidarea problemei clasificării lor la Aristotel. Am văzut că, pe baza foneticii sintactice, se pot justifica patru din cele opt părți de vorbire aristotelice. Aristotel însă a divizat «cuvîntul fonetic» în cinci părți de vorbire, după cum s-a arătat mai sus. Criteriul semantic, ținînd seamă de definițiile aristotelice în care se specifică doar prezența sau lipsa sensului, nu justifică această clasificare. Păreră noastră este însă că Aristotel, arătînd că o anumită parte de vorbire comportă sau nu sens de sine stătător, are în vedere capacitatea sau incapacitatea acelei părți de vorbire de a exprima o anumită categorie logică, putînta acelei părți de vorbire de a reda o noțiune, o judecată (cum este situația numelui și a verbului), sau de a exprima doar relații între noțiuni și judecăți (cum se întîmplă cu articolul, conjuncția și flexiunea care exprimă și noțiuni și relații). Cu alte cuvinte, el a specificat dacă o parte de vorbire

¹ În care adeseori se alunecă în greșeala de a se specifica doar categoria de sensuri pe care o redă o anumită parte de vorbire, fără a se pomeni nimic despre categoriile gramaticale care o definesc.

are sens lexical și, ca atare, poate îndeplini rol de subiect sau predicat, sau are doar sens gramatical, servind ca unealtă gramaticală la unirea noțiunilor în judecăți, a subiectului și predicatului în propoziții. Înlănțuirea cuvintelor în vorbire constituie obiectul de studiu al sintaxei. Socotim deci că nu punctul de vedere semantic, ci cel sintactic, s-a avut în vedere în clasificarea aristotelică a părților de vorbire, pentru a complini criteriul de bază al foneticii sintactice.

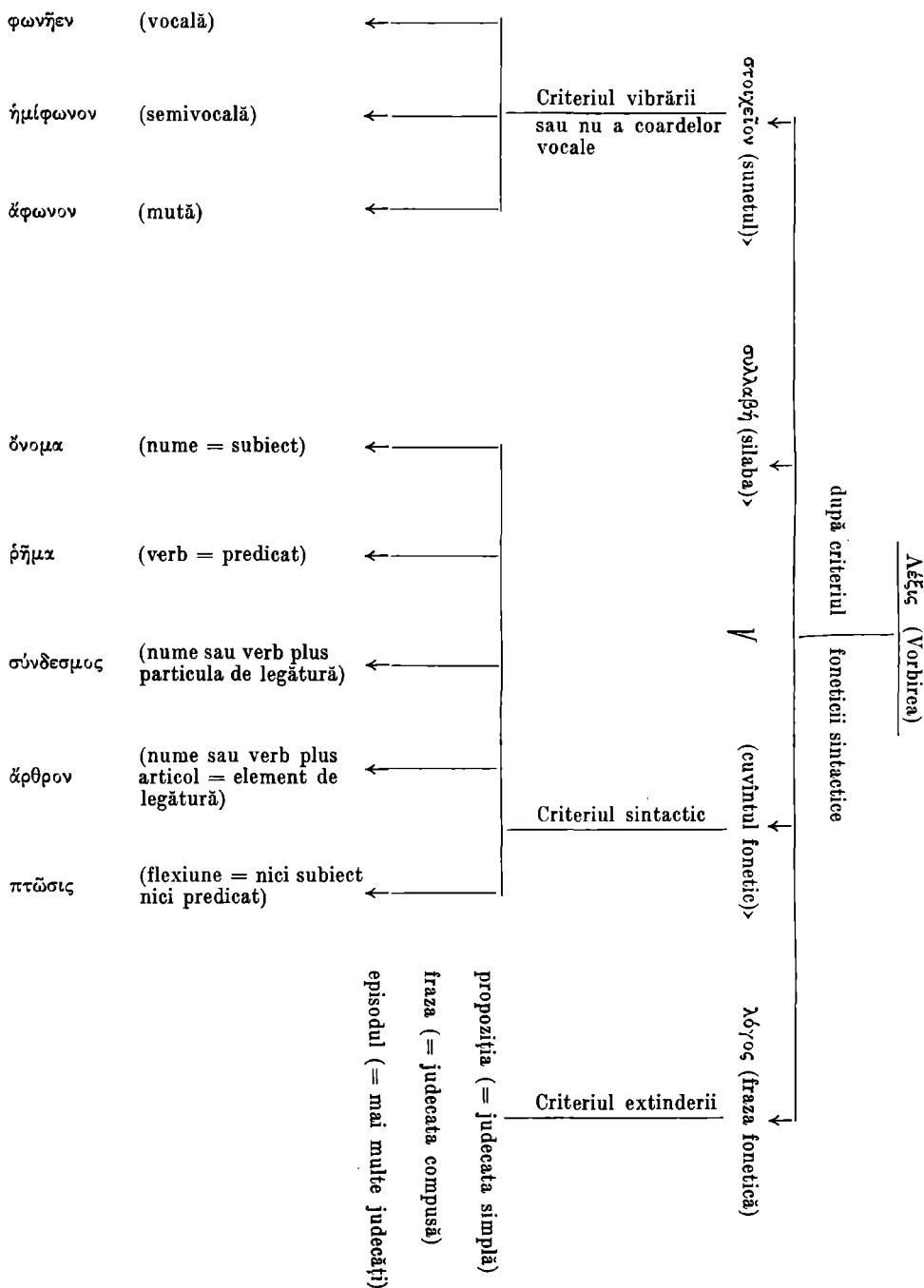
Pe baza criteriului sintactic, adaus la criteriul foneticii sintactice, se explică diviziunea «cuvîntului fonetic» în cele cinci părți ale expunerii verbale: *numele* (ὄνομα), potrivit acestui criteriu, este privit ca subiect al propoziției; *verbul* (ῥῆμα) este definit prin funcția sa de predicat; *articolul* (ἄρθρον), *conjunecția* (σύνδεσμος) sint socotite «părți de legătură» fie în încheierea propoziției și a frazei, fie a părților de propoziție; *cazul* sau *flexiunea* (πτῶσις), după cum reiese din definiția lui Aristotel, exprimă relații și se deosebește de nume și de verb prin faptul că nu poate constitui nici subiect nici predicat. Socotim, prin urmare, că aceste două criterii, al foneticii sintactice și al sintaxei, stau la baza clasificării aristotelice a părților de vorbire. Chiar dacă se pomeniște de sens în definirea fiecărei părți de vorbire, acest sens, așa cum îl concepe Aristotel, privește mai degrabă sintaxa decît semantica. De fapt o discuție similară ar putea ridica și partea de vorbire numită de Aristotel πτῶσις «caz» sau «flexiune». După ce criteriu au fost grupate cuvintele în această clasă? Flexiunea aparține morfologiei, dar ar fi greșit să se considere la baza clasificării acestei părți de vorbire criteriul morfologic, deoarece Aristotel spune explicit că toate numele și verbele la forma lor flexionară intră în clasa «cazului», deoarece nu pot alcătui subiecte și predicate. Deci criteriul sintactic este vădit și aici.

Dificultatea cea mai mare pe care o întîmpină — după părerea noastră — majoritatea cercetătorilor în problema discutată constă în opinia că Aristotel nu se servește de un criteriu unitar în clasificarea părților de vorbire. Se spune aproape în general că Aristotel a ținut seama în clasificarea părților expunerii verbale de creșterea volumului elementelor fonetice. Dar, după ce, potrivit acestui punct de vedere, s-a explicat sunetul și silaba, intervine un alt criteriu (diferit de la cercetător la cercetător) care stă la baza numelui, verbului, conjuncției, articolului și a flexiunii; pentru frază (λέξις) apoi se trece iar la criteriul fonetic. Părerea noastră este că la Aristotel nu lipsește unitatea punctului de vedere, că, dimpotrivă, șirul progresiv e dus pînă la capăt. Ceea ce lipsește și face dificuțăți este lipsa termenului de «cuvînt fonetic»¹⁾. Cuvîntul fonetic este unitatea superioară silabei și inferioară frazei. Numele, verbul, flexiunea, particula de legătură și articolul sînt subdiviziuni ale cuvîntului fonetic, potrivit unui alt criteriu (după părerea noastră, cel sintactic). Prin urmare, greșeala constă în faptul că s-au pus pe același plan unități cu subunități. Ilustrăm prin schema ce urmează felul în care vedem noi clasificarea aristotelică a părților expunerii verbale.

★

În concluzie, în problemele de lingvistică și gnoseologie, Aristotel se situează pe poziții materialiste care îl apropie de descoperirea adevărului. El înțelege că omul și animalele au aceeași obîrșie, că atît omul cît și animalele reflectă lumea înconjurătoare în «imaginile» sau reprezentările lor (φαντάσματα). Omul

¹⁾ Și poate nu este întîmplător; cuvîntul λέξις l-a folosit pentru vorbire, λόγος, pentru frază; probabil nici nu avea la îndemînă un cuvînt adecvat.

însă, spre deosebire de animale, atinge treapta superioară în reflectarea realității; el este dotat cu λόγος, cu gândire și limbă, prin care poate pătrunde în esența lucrurilor. Logosul se află la temelia organizării sociale a omului; fără gândire și limbă, societatea omenească n-ar putea exista.

Dar, de la aceste raționamente juste, Aristotel alunecă spre idealism: numai rațiunea pură (Νοῦς) — afirmă el — poate reflecta esența, substanța lucrurilor; această rațiune nu are moarte, fiindcă este de origine divină. Iată-l, așadar, pe Aristotel deschizând o porțiță spre idealism în edificiul înălțat pe baze materialiste; este o concesie făcută educației sale, prin care se fac simțite învățămintele dascălului său.

În raportul dintre realitatea înconjurătoare, gândire și limbaj, Aristotel se situează din nou pe poziții materialiste. Lumea înconjurătoare este una și aceeași pentru toți. Reprezentarea lucrurilor în mintea noastră este de asemenea aceeași; limba este învelișul material al gândirii; ea diferă de la popor la popor. Vrednică de scos în relief este explicația pe care o dă Aristotel deosebirii limbilor de la un popor la altul. Strigătele sînt aceleași la toate popoarele, deoarece ele exprimă direct — fără să denumească, adăugăm noi — anumite realități din natură. Cuvintele se deosebesc de la popor la popor pentru că ele sînt « simboluri » ale lucrurilor. Dacă această idee se referă, după cum este de presupus, la arbitrarul semnului lingvistic, ea poate fi apropiată de teoria pavloviană privitoare la « semnalul semnalelor », fapt care ne dovedește cît de adînc a pătruns Aristotel în esența lucrurilor și aci.

În problema părților de vorbire, Aristotel se menține pe poziții materialiste. Dar cum pe întemeietorul logicii l-au preocupat chestiunile lingvistice numai în măsura în care limba servește la concretizarea ideilor, « părțile expunerii verbale » sînt concepute după cu totul alte criterii decît cele prin care le privim noi azi. El a avut în vedere, studiînd și clasificînd părțile de vorbire, două lucruri în primul rînd: aspectul sonor al limbajului, latura concretă, materială a lui, prin care comunicarea ideilor se face simțită direct, și corelația dintre cuvinte, menită să redea raporturile logice ca o reflectare a conexiunii lucrurilor din univers. De aci, la baza clasificării părților de vorbire, el pune criteriul foneticii sintactice și sintaxa.

Toate aceste idei prețioase și-au adus aportul lor la promovarea științei.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ У АРИСТОТЕЛЯ

РЕЗЮМЕ

Занятия Аристотеля лингвистикой, дополнявшие его логические исследования, носят отпечаток двух противоречивых влияний: его образования и его происхождения. Платоновская школа направила его к идеализму, его семья (отец его был хорошим врачом) положила в основу его интеллектуального образования материалистическое мировоззрение. Именно этим объясняется его колебание между материализмом и идеализмом и в языковых вопросах.

Вообще Аристотель изучает язык с материалистических позиций, приходя к остроумным выводам, очень близким к истине. Так, напри-

мер, он утверждает, что человек, в отличие от животных, родственных ему по происхождению, снабжен мышлением и языком (λόγος). Мышление отражает окружающий мир, язык является «словесным выражением» мышления. Отраженный нашим умом мир является тождественным для всех, поэтому и его отражение у всех одинаково. Язык лежит в основе человеческого общества. Языки, воплощающие мышление — разнообразны, так как слова являются «символами» вещей, а это, используя современную терминологию, означает, что лингвистический знак — условен,

Объединив мышление и язык в единство, составные части которого находятся в соотношении от содержания к форме, Аристотель понял сущность вопроса, но не решил его. Лишь многие столетия спустя диалектический материализм разрешил трудный вопрос об отношении языка и мышления, научно сформулировав их диалектическое единство.

Аристотель, однако, от правильно сформулированных идей сползал к идеализму. Лишь «чистый разум» (Νοῦς), утверждал он, может отражать сущность вещей; чистый разум — божественного происхождения и преодолевает границы смерти. Здесь Аристотель является верным учеником Платона.

Таким образом, можно видеть, и не только в разных философских течениях, но даже у одного и того же философа, каким образом материалистическая позиция ведет к открытию правды, в то время как идеализм удаляет его от правильного решения вопроса. Становясь на материалистические позиции в решении основных лингвистических проблем, Аристотель подошел очень близко к истине, от понимания которой отдалили его лишь гносеологические ограничения его эпохи.

SPRACHWISSENSCHAFTLICHE PROBLEME BEI ARISTOTELES

ZUSAMMENFASSUNG

Die sprachwissenschaftlichen Interessen Aristoteles, die eine Ergänzung seiner Untersuchungen auf dem Gebiete der Logik darstellen, tragen den Stempel zweier entgegengesetzter Einflüsse, den seiner Erziehung und den seiner Herkunft. Die Schule Platons drängte ihn zum Idealismus, seiner Familie hingegen — sein Vater war ein tüchtiger Arzt — verdankte er es, daß die materialistische Weltanschauung seiner intellektuellen Ausbildung zugrunde lag. Derart erklärt sich sein Schwanken zwischen Materialismus und Idealismus, auch bei der Behandlung sprachlicher Probleme.

Im allgemeinen untersucht Aristoteles die Sprache vom materialistischen Gesichtspunkt aus und gelangt derart zu überaus sinnreichen, der Wahrheit sehr nahekommenden Schlußfolgerungen. So behauptet er, daß der Mensch zum Unterschied von den Tieren, mit denen er der Herkunft nach verwandt ist, mit Denken und Sprache (λόγος) begabt ist. Das Denken widerspiegelt die Umwelt, die Sprache ist der „wörtliche Ausdruck“ des Denkens. Die in unserem Geiste sich widerspie-

gelnde Welt ist für alle die gleiche, infolgedessen ist auch ihre Widerspiegelung bei allen die gleiche. Die Sprache ist eine der Grundlagen der menschlichen Gesellschaft, jedoch sind die Sprachen, die dem Denken Ausdruck verleihen, verschiedenartig, da die Wörter „Symbole“ der Dinge sind. In unsere Sprechweise übertragen bedeutet dies, daß das sprachliche Zeichen willkürliches Gepräge aufweist.

Durch die Verbindung von Denken und Sprache zu einer Einheit, deren Bestandteile zu einander im Verhältnis des Inhalts zur Form stehen, dringt Aristoteles bis zum Wesen des Problems vor, ohne es jedoch zu lösen. Erst viele Jahrhunderte später löste der dialektische Materialismus das schwierige Problem der Beziehungen zwischen Denken und Sprache und brachte in wissenschaftlicher Weise ihre dialektische Einheit zum Ausdruck.

Von diesen richtig formulierten Ideen gleitet Aristoteles jedoch zum Idealismus. Nur die „reine Vernunft“ (Νοῦς) — so behauptet er — könne das Wesen der Dinge widerspiegeln; die reine Vernunft sei göttlichen Ursprungs und reiche über die Grenzen des Todes hinaus. Hier erweist sich Aristoteles als ein wahrer Jünger Platons.

So bemerken wir, daß nicht nur im Verhältnis verschiedener philosophischer Richtungen zueinander, sondern sogar bei ein und demselben Philosophen die materialistische Einstellung zur Entdeckung der Wahrheit führt, der Idealismus hingegen von dem richtigen Wege zur Lösung der Probleme ablenkt. Insofern Aristoteles bei Erklärung der grundlegenden sprachlichen Probleme materialistische Stellungen bezieht, kommt er der Wahrheit im großen Maße nahe, wobei ihn oftmals lediglich die erkenntnis-theoretischen Schranken seiner Zeit von deren völligem Verstehen fernhalten.
